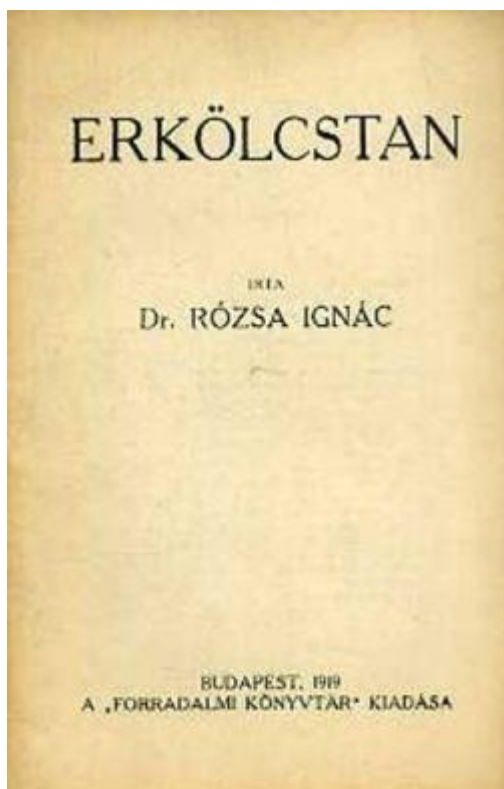

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/02/tarnoczai-geza-erkolcstan-a-tanacskoz tarsasag-koraban-es-a-horthy-korszakban-06-03-06/>

Tarnóczai Géza

Erkölcstan a Tanácsköztársaság korában és a Horthy-korszakban

Az erkölcstan/etika tantárgy az Ember és társadalom műveltségi terület részeként került már az első, 1995-ös Nemzeti alaptantervbe – többek között – a történelem mellé. Szerepe, súlya a 2012-es változtatások során felértékelődött azzal, hogy az általános iskola felső tagozatán végighúzódnó tantárgy lett. A stúdiumnak hosszú, több évszázados múltja van a magyar közoktatásban. Ez is indokolja, hogy visszatekintsünk a tantárgy történetére. A szerző előző számunkban öt dualizmus kori erkölcstan tankönyvet mutatott be. Ezúttal három – a Tanácsköztársaság idején és a Horthy-korszakban megjelent – tankönyv van soron, szintén komoly tanulságokkal.

1919. március 21-én Magyarországon a szociáldemokratákkal egyesült kommunista párt került hatalomra és kikiáltotta a Tanácsköztársaságot. A proletárdiktatúra kimondta az állam és az egyház teljes szétválasztását, az egyházi vagyon állami tulajdonba vételét és az egyházi iskolák államosítását. A túlzott radikalizmus és a hittan kiiktatása az iskolákból több helyütt a lakosság heves ellenállásába ütközött.¹

1919-ben, a Tanácsköztársaság idején jelentette meg a Forradalmi Könyvtár Dr. Rózsa Ignác *Erkölcstan* című rövid könyvecskéjét. Már az Előszó érzékelteti, milyen éles politikai váltást jelentett a kommunisták hatalomra jutása Magyarországon. „Az álom teljesült. Fölszabadult az iskola a vallás erkölcs békóiból, beköltözhetik oda a világosság szelleme. Beszélhetünk szívünk és eszünk szerint és hirdethetjük azt az igazságot, melyet mi felnőttek is igazságnak tartunk. Beszélhetünk az emberiség történetéről, a természettudomány vívmányairól, az ember

keletkezéséről anélkül, hogy félnünk kellene attól, hogy a tisztelendő úr megcáfol a hittanórán, vagy ami még rosszabb, mindenkori urának, a Hatalomnak beárul bennünket az ifjuság megrontása miatt. Új erkölcsöt prédikálunk mi az új nemzedéknek, olyant, mely nem lesz akadálya az emberszeretnek, a békés együttműködésnek, de áthághatatlan korlátja a testi és lelki elnyomásnak és folytonos ösztönzője az emberi tökéletesedésnek. A szolidaritás erkölcsét fogjuk tanítani annak a belátása alapján, hogy csak a szolidaritás viszi az embereket céljuk: a szabadság és a boldogság felé.”

Tarnóczai Géza: Erkölcsstan a Tanácsköztársaság korában és a Horthy-korszakban

Marx osztályelmélete is megjelenik a műben: „A hódító állam polgárai elvették a meghódítottaktól a földet és más jószágot és vagy megölték vagy dolgoztatták őket. A hódítókból lett az uralkodó osztály, az alávetettekből a rabszolgák. Az uralkodó osztály lett a dolgoztató és az alávetett nép a dolgozó.”

Kiemeli a szerző a munkához való helyes hozzáállás fontosságát: „Csak azon állampolgár erkölcsös, aki a közös munkában részt vesz. A munka alatt nemcsak a testi erővel és ügyességgel végzett munkát értjük, hanem szellemit is. Olyan polgár, aki henyél és nem dolgozik, nem lehet erkölcsös sem. Minden munka egyformán hasznos a közre nézve, azért igazságtalan dolog az, hogy a különböző munkát érték szerint osztályozzák, hogy a legnehezebb és legszükségesebb munkát legkevesebbé jutalmazzák.” Megfogalmazza a munkakerülőkkel kapcsolatos véleményét is: „A munkakerülés erkölcsstelen, mert a társaság érdekeit sérti. Vagy kevesebb lesz a munkatermék, vagy másoknak többet kell dolgozni, ami igazságtalan. A serény munkásság a legszebb erkölcsi tulajdonság, mert benne szeretet van embertársaink iránt, hűség a közös cél iránt, igazság a közös teherviselésben. (...) Mig a lopás a magántulajdonon épült társadalomban egyesek vagyonát és jólétét kevesbiti, de a társaság vagyona nem lett kisebb, addig a munkakerülés a közös vagyomból tulajdonit el, a közösség jólétét veszélyezteti. (...) Az erkölcsstelenség és bűn arra törekszik, hogy tökéletlen módon jusson olyan boldogsághoz, mely másoknak van; az erkölcs pedig azt a boldogságot tökéletes módon, az emberi munka szolidaritása révén akarja általánossá tenni.”

Az állam feladatának kifejtésekor is érezhetőek a marxista eszmék: „Az államnak feladata az, hogy a létért való harcban az elnyomottakat megvédelmezze az elnyomók ellen, nem pedig az, hogy az elnyomókat védelmezze az elnyomottak forradalma ellen. (...) Amely állam megengedi, hogy állampolgárainak egy nagy osztálya nyomorogjon, míg a többi osztályok duskálnak a javakban, az nem áll erkölcsi alapon.”

A könyv lezárásánál a szerző nem rejtja véka alá célját: „Egységes szocialista világfelfogás kialakulását óhajtottam szolgálni e sorokkal. Tanítók, nevelők, szülők, munkavezetők megtalálják majd belőle azon eljárást, melyet követniök kell az erkölcsre való nevelésnél. Nem tantárgyat akartam adni, mert minden tantárgy keretében bő alkalom van erről beszélni és az új társadalom minden jelensége is tág teret nyújt ezen erkölcsi elvek alkalmazására.”²

A Tanácsköztársaság bukását követő évben, 1920. június 4-én nagy megrázkódtatás érte hazánk népét, a trianoni békediktátum. A súlyos területi és népességbeli veszteséget gazdasági bajok is tetézték. A két világháború között a legfontosabb törekvést a revízió jelentette, a közgondolkodást Trianon felülvizsgálatának igénye hatotta át. Ennek megfelelően a pedagógusoktól keresztény, nemzeti szellemű nevelést vártak el.

Mindezt megfogalmazta többek között Fináczy Ernő, a pesti egyetem pedagógia professzora is: „A tanácsköztársaság nemcsak a vallásos, hanem a nemzeti szellemet sem tűrte meg falai közt. (...) Az erkölcsi nevelésnek ezentúl mélyrehatóbbnak kell lennie, mert az erkölcsi érzés az egész vonalon megfogyatkozott. Ha azt akarjuk, hogy a nemzet ismét életre keljen, mindennek előtt erkölcsi megújulásra van szükség. A letűnt rendszer legfőbb gyengesége, mely miatt menthetetlenül el kellett buknia, a szilárd erkölcsi alap hiánya. (...) Hogy az erkölcsi és értelmi nevelésnek óhajtott céljait elérjük, ugyanazzal az energiával kell hozzálátnunk a munkához, mellyel a proletárdiktatúra híveit láttuk dolgozni. Amennyi erőt ők pártpolitikájuk érdekében kifejtettek, ugyanannyit kell nekünk a nemzetnevelés munkájába belefektetnünk. Amennyi szervet és intézményt ők működésbe hoztak a rendes és szabadoktatás keretében, hogy «a proletárlelkeket a szocialista világnézettel átítassák», ugyanannyit kell minékünk is működésbe hoznunk, hogy a nemzeti öntudatot meggyökereztessek és megszilárdítsuk. (...) Nem proletárokat, nem burzsoákat akarunk

Tarnóczai Géza: Erkölcsstan a Tanácsköztársaság korában és a Horthy-korszakban

nevelni, hanem lelkiileg művelt, értelmes és erkölcsös, azaz: becsületes magyar embereket. A nevelésnek oly eszménye ez, mely minden párt fölött áll, soha el nem avul és soha erejét nem veszti."³

A korszak méltán gyakran emlegetett, nagy formátumú vallás- és közoktatásügyi minisztere, Klebelsberg Kuno kultúrpolitikájának sarkalatos pontja a kiábrándult tömegek erkölcsi-szellemi befolyásolása, nevelése volt, melynek eszköze az új tartalommal megtöltött keresztény-nemzeti ideológia. A neonacionalizmusból egyenesen következett a kultúrfölény programja, Klebelsberg szavaival „művelt és jómódú nemzet akarunk lenni, szóval fajsúlyosabb, mint a bennünket körülvevő népek”. A távlati cél a területi revízió volt, mert a kultúrfölény lehetővé teszi, hogy „*lefegyverezetten is az Árpád szerezte földön megmaradhassunk, és egyszer, megengedett eszközökkel, az elveszítettet visszaszerezzük.*” Klebelsberg népiskolák tömeges felállításával és az iskolán kívüli népművelés megszervezésével kívánta a tömegek kulturáltságának, műveltségének színvonalát emelni. Ennek érdekében néhány év alatt ötezer népiskolai tanterem és tanítólakás épült Magyarországon. A kultuszminiszter sokat tett a tömeges sportolás színvonalának fejlesztéséért is.⁴

Az 1930-as években a korábban preferált vallás-erkölcsi nevelés mellett előtérbe került a nemzetté nevelés gondolata. A lakosság öntudatos nemzetté formálásának igénye az aktuálpolitikai helyzetből is fakadt, hiszen küszöbön állt a második világháború, és az országot ekkor nyugatról a hitleri Németország, keletről a sztálini Szovjetunió fenyegette elnyeléssel. A nemzetnevelés elveinek terjesztéséért sokat tett a későbbi kultuszminiszter, majd miniszterelnök Teleki Pál, aki a cserkészmozgalmat is szívügyének tekintette.⁵

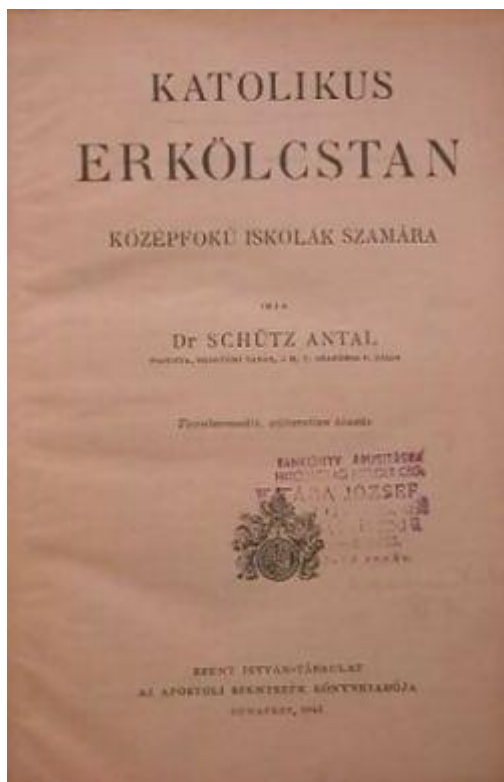
A Horthy-korszak tekintetében két katolikus középiskolai tankönyvet tekintettem át. Elsőként Dr. Tóttóssy Miklós: *Katolikus erkölcsstan középfokú iskolák számára* című munkáját, amely 1940-ben látott napvilágot. A könyv bevezetése az erkölcsstan fogalmát és felosztását tartalmazza, és felépítése nagyon hasonló Demény Dezső dualizmus korában megjelent munkájához. „*Az erkölcs tehát a vallás édes gyermeke s nélküle meg nem él. (...) A hiteltelenség a legegységibb erkölcsi törvényeket is meggingatja (Voltaire)*” „*Az élet nem más, mint a jó és a rossz harca, melyből győztesen mindig az előbbinek kell kikerülnie. (...) Jó az, ami Isten akaratával megegyezik, rossz, ami azzal ellenkezik. De mivel az emberi tevékenységnek erkölcsi minősítéséről van szó, azért számításba esik az is, hogy a lelkiismeretnek s a szabadakaratnak milyen volt a szerepe. (...) Az emberi cselekedetek jósága vagy rosszasága három tényezőn múlik. Ezek: a tárgy, a cél és a körülmények. (...) A jó szándék azonban a tárgyánál fogva rossz cselekedetet jóvá sohasem teszi.*”

A serdülők számára a testi fejlődéssel összhangban biztosan előkerülő témát is feszeget a szerző: „*Az Isten az embernek két erős ösztönt adott. Az egyik az önfenntartásra, a másik pedig a fajfenntartásra szolgál. (...) Az utóbbit Isten a legszentebb cél szolgálatába szegődtette. Már ősszüleinkhez így szólt: «növekedjétek és sokasodjatok». A sokasodásnak a házasság szentségével megpecsételt családban van helye. Erre kell készülnie mind a fiúnak, mind a leánynak. (...) A nemi ösztön a serdülés korában jelentkezik. Nem szabad tőle megijednünk, de engednünk sem szabad neki. (...) Ha észrevesszük jelentkezését, álljunk vele szemben, úgy mint ellenséggel. Ne ideges kapkodással, hanem határozott kintartással küzdjünk ellene. Foglaljuk le magunkat egész más gondolatkörrel. Keressük a munkát, az üdítő olvasmányt, a testet-lelket nemesítő sportot. De kérjük az Isten kegyelmét is, hogy legyőzhessük a tisztátalanság, a fajtalanság szellemét.*” A vágyaik ellen sikertelenül küzdő, de vallásos fiatalok minden bizonnyal komoly lelkiismereti problémákkal találták szembe magukat a következő sorokat olvasva: „*A tiszta élet rendkívül nagy erény s ezt már a régiek is megbecsülték. (...) A tisztaság ellen az vétkezik, aki bűnös akarattal gondol, kíván, beszél,*

Tarnóczai Géza: Erkölctan a Tanácsköztársaság korában és a Horthy-korszakban

olvas, néz és tesz szemérmetlen dolgokat. Az még nem bűn, ha illetlen gondolat jut eszünkbe. (...) Ha azonban tudatára ébredünk annak, hogy illetlent gondolunk, látunk, hallunk, olvasunk és mégis folytatjuk, abban gyönyörködünk, azt tenni kívánjuk: akkor már tudva és akarva cselekszünk. Továbbá, ha gondolataink, nézésünk, olvasmányaink, hallásunk stb. tárgya nagyon szemérmetlen, halálos bűnt követünk el.”

A kommunizmust Töttössy is kivihetetlennek tartja és istentelennek bélyegzi: „Eredeti bűne a kommunizmusnak, hogy Isten ellen is harcba szállott. (...) A szocializmus kenyeret kínál, de lelkünket kívánja. Ezzel elsősorban magának árt, mert a vallásos emberek millióit nem tudja megnyerni. Másodsorban árt híveinek, kiket viszont olyan javaktól foszt meg (vallás, üdvösség), melyeket pótolni semmivel sem képes. A kommunizmuson csak úgy segítünk, ha megszüntetni igyekszünk mindazt, ami az embereket a szocializmus karjaiba hajtja és a kommunizmussal vigasztalja.” A megoldást a szerző a szociális gondoskodás kiterjesztésében látja és annak megvalósítását az államra bízna.⁶

A másik általam vizsgált erkölctani tankönyvet Schütz Antal írta katolikus közép fokú iskolák számára. A szerző piarista, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A könyv sok kiadást megélt, első kiadása 1912-ben jelent meg, jómagam az 1941. évi tizenharmadik kiadást használtam fel.

Az első fejezet az ember rendeltetését taglalja: „Ránk nézve az a legfontosabb kérdés, hogy mivégre vagyunk a földön, vagyis mi a rendeltetésünk. Erre vonatkozólag a Hittan azt tanítja, hogy az egész teremtett világnak nem lehet más a rendeltetése, mint hirdetni Isten szent fölségét. (...) Az ember rendeltetése Istent úgy megismerni és akarátát úgy teljesíteni, amint arra az Úr Jézus Krisztus vezérel, hogy ezáltal elérjük végső célunkat, Istennek teljes és végleges bírását. Isten teljes és végleges bírása által az ember egyúttal a tökéletes boldogság birtokába jut.”

A szerző álláspontja szerint a gazdagság, a dicsőség és az élvezet, melyeket sokan kergetnek, nem adják meg ezt a teljes boldogságot. Szavainak alátámasztása céljából Schütz Vörösmarty Mihály verséből is idéz:

„Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özőn,
A telhetetlen elmerülhet benne,
S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.”

A könyv felépítése a továbbiakban nagyrészt megegyezik Demény és Dr. Töttössy könyvével a tárgyalt témák tekintetében és hangvételében, üzenetében is. Ami különbség, hogy a mű végén erkölcsi mondanivalót hordozó olvasmányok találhatók. E részben a szerző többek között Assisi Szent Ferenctől, Szent Bernáttól és Morus Tamástól idéz, olyan témákat érintve, mint a helyes tanulás és a szelídség hatalma.⁷

ABSTRACT

Tarnóczai, Géza

Ethics in the Hungarian Soviet Republic and the Horthy era

The subject of ethics was included, along with history, among other subjects, in the area of humanities and social sciences already in the first National Core Curriculum, in 1995. Its role and weight appreciated with the changes that took place in 2012, becoming a regular subject through middle school. The study of ethics has a long tradition, going back hundreds of years, in Hungarian public education. This justifies that we reflect on the history of the subject. In our previous issue, the author presented five ethics textbooks from the Dualist Period. This time, three textbooks – published during the time of the Hungarian Soviet Republic and the Horthy era – are up for consideration, with some equally important lessons.

JEGYZETEK

- ¹ MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (1999): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest, 366.
- ² DR. RÓZSA Ignác (1919): *Erkölcstan*. Forradalmi Könyvtár, Budapest.
- ³ MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (2003): *Neveléstörténet (Szöveggyűjtemény)*. Osiris Kiadó, Budapest, 473-474.
- ⁴ MÉSZÁROS – NÉMETH – PUKÁNSZKY (1999) 369-371.
- ⁵ MÉSZÁROS – NÉMETH – PUKÁNSZKY (1999) 378.
- ⁶ DR. TÖTTÖSSY Miklós (1940): *Katolikus erkölcsstan középfokú iskolák számára*. Szent István-Társulat, Budapest.
- ⁷ SCHÜTZ Antal (1941): *Katolikus erkölcsstan középfokú iskolák számára*. Szent István-Társulat, Budapest.